

Agata GAWLAK*

PRZESTRZEŃ MIESZKANIOWA. MOJE SACRUM

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie potencjału środowiska zamieszkania seniorów, które często jest przestrzenią schyłku życia, w zakresie wykorzystania nowych technologii wspierających kreowanie go jako strefy sacrum. Podmiotem niniejszych rozważań są osoby starsze, dla których, według dostępnych danych GUS, duchowość oraz środowisko domowe mają zasadnicze znaczenie. W dotychczasowych badaniach wielokrotnie wykazywano, że w porównaniu z jakimikolwiek instytucjonalnymi formami to właśnie dom czy mieszkanie jest najkorzystniejsze i najlepiej postrzegane w kontekście przestrzeni starzenia się. Potencjał stworzenia w mieszkaniu dogodnych warunków wspierających zdrowie oraz pozwalających seniorom na zachowanie niezależności jest możliwy dzięki nowym technologiom i wpływa na projektowanie przestrzeni mieszkaniowych „odpornych na wiek”, co w konsekwencji daje szansę na intymną i godną egzystencję w miejscu zamieszkania (*aging in place*), która pozwala na rozwój, a także zachowanie balansu nie tylko w wymiarze psychofizycznym, ale również duchowym.

Słowa kluczowe: mieszkanie, seniorzy, jakość życia, przestrzeń prywatna, nowe technologie, sacrum, duchowość

1. DOM I MIESZKANIE. PRZESTRZEŃ OSWOJONA

Dom czy mieszkanie dla osób postronnych jest przede wszystkim po prostu budynkiem, a jednocześnie odwieczną podstawą egzystencji oraz miejscem najważniejszych wydarzeń w życiu człowieka (od narodzin aż do śmierci). To obszar prywatności, często utożsamiany przez mieszkańców z przestrzenią sacrum, zazwyczaj pod względem wykreowania istotności w życiu każdego człowieka [Szendlak 2011]. Często określone skojarzenia wynikają z ograniczonego dostępu do domu, tylko nieliczni mogą czuć się zaproszeni do wejścia, więc można również mówić o pewnej elitarności tej przestrzeni, a sam próg domu może być pewną paralełą przejścia. Sama przestrzeń domu, jako zamieszкана, oswojona i spersonali-

* Politechnika Poznańska, Wydział Architektury, Instytut Architektury, Urbanistyki i Ochrony Dziedzictwa. ORCID: 0000-0002-6234-7953.

zowana, uznawana jest za strefę uporządkowaną, podczas gdy zewnątrz można interpretować jako nadal niezamieszkaną strefę chaosu [Eliade 1996]. Stanowi ona przejaw hierofanii w teorii Mircei Eliadego, dla każdego z mieszkańców, gdzie strefa sacrum kreuje się w profanum, a dom staje się „centrum wszechświata”. Przestrzeń domu czy mieszkania stanowi ostoję, jest synonimem bezpieczeństwa i stabilizacji. Daje poczucie przynależności [Bramorski 2002]. Jest miejscem, w którym zaspokajamy potrzeby nie tylko niższego, ale i wyższego rzędu.

Samo pojęcie domu czy mieszkania może być interpretowane przez użytkowników na dwa sposoby: przez definicję określonych czynności lub przez parametry przestrzeni, w których te czynności zachodzą: „Mieszkanie, jako bardzo ważny aspekt życia człowieka, stanowi o jego jakości na wielu płaszczyznach. Zapewnia realizację podstawowych potrzeb takich jak schronienie czy bezpieczeństwo po potrzeby wyższego rzędu, jak niezależność czy synonim pozycji, jest również ważnym aktywem i narzędziem społecznym, mającym wpływ na politykę i gospodarkę” [Nawrot 2015].

Dopasowanie przestrzeni do potrzeb użytkownika na każdym z jego etapów życia jest nowym wyzwaniem. Mówi się wręcz o mieszkaniach „odpornych na wiek” (*age proof homes*) lub „odpornych na przyszłość” (*future proof homes*). Idea wywodzi się z Holandii i została po raz pierwszy opisana przez Hansa Beckera w 1950 r. jako *levesloopbestendige* oraz *age-proof dwellings* (Regnier, Glass, Smets). Holandia jest liderem na świecie w kategorii zapewnienia rozwiązań projektowych dla starzejących się społeczeństw. Koncepcja holenderska *apartments for life* zakłada tworzenie mieszkań dla osób samotnych lub par powyżej 55. roku życia, które pozwolą na utrzymanie samodzielności i jakości życia mimo ograniczeń rosnących z wiekiem. W przypadku zwiększania niepełnosprawności oraz potrzeb profesjonalnej opieki jest ona zapewniana w miejscu zamieszkania.

Uznaje się, że ludzie starsi mogą w pewien odmienny i zarazem interesujący sposób reprezentować w badaniach specyficzne przeżywanie duchowe, inne od pozostałych grup, chodzi tu zwłaszcza o osoby młode [Krystkowiak 2013]. Wynika to z pewnością z większej podatności na refleksje związane z przemijaniem, ze skłonności do rozważań na tematy egzystencjalne, jak również ze zmniejszenia dotychczasowych aktywności. Pozwala to spojrzeć na przestrzeń zamieszkania seniorów w nieco odmienny i rozszerzony sposób. Możliwość pozostania we własnym mieszkaniu gwarantuje seniorom swobodę w organizacji codziennych czynności, utrzymanie indywidualnego harmonogramu dnia, a przede wszystkim swobodę, jeśli chodzi o aranżacyjne i estetyczne aspekty przestrzeni domu lub mieszkania. Wykazują oni bardzo małą chęć zmiany miejsca zamieszkania, nawet jeśli nowa przestrzeń oznaczałaby lepsze warunki bytowe czy opiekuńcze. Przyczyną jest z pewnością lęk przed nieznanym, ale również instytucjonalne formy, które nie zaspokajają potrzeb wyższego rzędu.

Znamienne jest, że duchowość i wiara mają dla osób starszych fundamentalne znaczenie. Zgodnie z badaniami Głównego Urzędu Statystycznego opublikowa-

nymi w raporcie *Jakość życia osób starszych w Polsce 2020* „wśród osób po 64. roku życia swoją przynależność wyznaniową deklarowało nieznacznie więcej kobiet (97%) niż mężczyzn (96%). Znacznie większa różnica (6 p. proc.) występuje pomiędzy mieszkańcami wsi (98%) a mieszkańcami miast liczącymi co najmniej 500 tys. mieszkańców (92%). Wiąże się ona przede wszystkim z niższym odsetkiem osób (niespełna 92%) przynależących do Kościoła Rzymskokatolickiego oraz relatywnie najwyższym odsetkiem osób nienależących do żadnego wyznania w największych miastach (przeszło 5%). Wśród mieszkańców wsi po 64. roku życia odsetek ten wynosi niecałe 0,5%”.

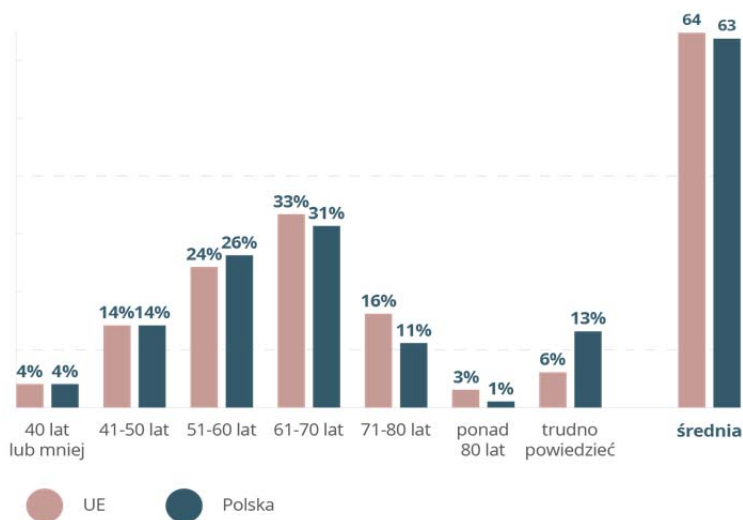
Uczynienie dotychczasowej przestrzeni zamieszkania miejscem do intensywne- go, a zarazem dowolnego doświadczania potrzebnych emocji, w tym także duchow- ych, stanowi dodatkowy imperatyw w projektowaniu przestrzeni egzystencjalnej dla seniorów, pozwalając na przebywanie w niej możliwie długo.

2. POTRZEBY MIESZKANIOWE

2.1. Nowe cechy nowych seniorów

Podjmując dyskusję na temat potrzeb przestrzennych w miejscu zamieszkania, nie można poprzestać na dotychczasowych definicjach seniorów, które obecnie mogą być uznane za zbyt generalne, a przede wszystkim – nieaktualne. Warto, by dyskurs dotyczący przyszłych rozwiązań został oparty na cechach przyszłych se- niorów, a obecnie ludzi nadal uznawanych za młodych. Warto tu zwrócić uwagę na to, jak bardzo przesunęła się ostatnio granica postrzegania starości. Jeszcze w latach 50. ubiegłego wieku za osoby stare uważano te, które ukończyły 50 lat. W badaniach Eurostatu przeprowadzonych wśród ponad 55 tys. mieszkańców wykazano, że granica ta przesunęła się o ponad dekadę (zob. rys. 1).

Zmiana wynika m.in. z faktu, że obecnie żyjemy dłużej i zdecydowanie bardziej aktywnie. Seniorzy pozostają dłużej aktywni zawodowo, częściej podróżują, nie stronią od aktywności fizycznej, z chęcią pozostają w relacjach społecznych. Po- wyższe elementy wpłynęły na zmiany wizerunkowe w postrzeganiu starości w społeczeństwie. Przez wiele lat uznawano ją za coś negatywnego, kojarzyła się z brzydotą, wycofaniem z życia społecznego, pasywnością, gderliwością etc. Obecnie sytuacja uległa zmianie, starość zaczęto postrzegać przez pryzmat takich cech, jak: doświadczenie, wiedza, mądrość, kultura osobista, ale i ciągle atrakcyj- ność fizyczna. Seniorzy przestali być transparentni, a ich potrzeby przestały być marginalizowane. To wszystko sprawia, że dąży się do tego, by pełne spectrum potrzeb seniorów zostało zabezpieczone również w przestrzeni zamieszkania, by mogła ona jak najdłużej zapewniać bezpieczną i samodzielną egzystencję, pozostając „odporną na wiek”.

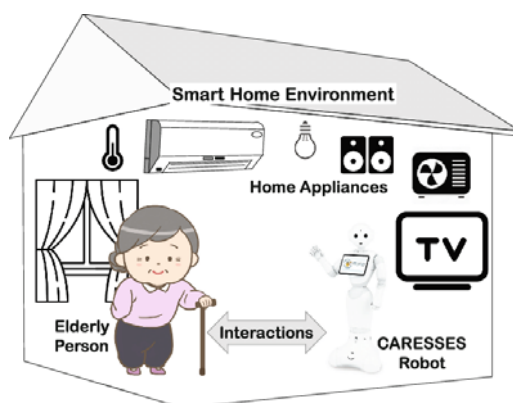
Rys. 1. Percepcja starości: *W jakim wieku człowiek zaczyna być uważany za starego?*
[Eurostat 2020]

2.2. Funkcje mieszkania dla seniora

Przestrzeń zamieszkania co do zasady powinna wspierać realizację i zaspokajanie potrzeb wyższego rzędu użytkowników. W przypadku seniorów jest to bardzo ważne, ponieważ spędzają oni w swoich domach i mieszkaniach zdecydowanie więcej czasu niż pozostałe grupy. Za potrzeby tzw. wyższego rzędu należy uznać: potrzebę przynależności, szacunku, uznania i przydatności, potrzeby poznawcze, estetyczne, samorealizacji oraz duchowe. Potrzeba przynależności jest związana z potrzebą przezwyciężenia samotności, poszukiwaniem bliskości, kontaktów towarzyskich, uczestnictwa w społeczności, np. grupie sąsiedzkiej czy religijnej. Potrzeby szacunku i przydatności wynikają z potrzeby akceptacji i uznania przynależnego wiekowi doświadczenia oraz wiedzy, uszanowania opinii, wymiany poglądów. Potrzeby poznawcze, mimo że najbardziej charakterystyczne dla osób młodych, nadal są istotne w przypadku seniorów – jest to oglądanie programów telewizyjnych, czytanie codziennej prasy, książek, jak również wymiana informacji i opinii w kontaktach społecznych z przyjaciółmi oraz rodziną. Potrzeby estetyczne często dotyczą bezpośredniego otoczenia seniora, są powiązane ze wspomnieniami oraz z emocjami wywołanymi przez konkretne przedmioty. Potrzeba samorealizacji wynika często z potrzeby samodzielności i niezależności, możliwości podejmowania decyzji i samostanowienia o sobie, natomiast potrzeby duchowe, będące bardzo indywidualną cechą każdego człowieka, łączą się z doświadczeniem [Promedica24 2022]. Fizjologia samego starzenia się, ale i nowa jego jakość, nowe cechy i umiejętności będą stanowić o nowych potrzebach przestrzennych seniorów w przyszłości.

2.3. Nowe technologie w przestrzeni mieszkania

To, na co warto zwrócić uwagę, to fakt, że obecnie osoby starsze coraz częściej posiadają umiejętności cyfrowe. Mimo że nadal pozostają grupą społeczną najbardziej cyberwykluczoną (ok. 70% seniorów w Polsce nie korzysta z internetu, według danych GUS z 2021 r.), to roczny przyrost w korzystaniu ze smartfona czy internetu jest w tej grupie największy i wynosi ok. 10% [Deloitte 2021]. Seniorzy coraz częściej ściągają też aplikacje do monitorowania zdrowia, korzystają z rozwiązań telemedycznych czy z inteligentnych systemów zarządzania przestrzenią zamieszkania (rozwiązania typu *smart home*).

Rys. 2. Inteligentne środowisko zamieszkania seniora [Pham, Lim, Bui et al. 2020]

To wszystko pozwala na rozwój kolejnych urządzeń ułatwiających seniorom często samotną egzystencję w ich miejscu zamieszkania, a mianowicie robotów. Nie chodzi tu tylko o urządzenia usprawniające czy ułatwiające określone czynności, jak np. odkurzanie, telefonowanie czy gotowanie. Chodzi przede wszystkim o urządzenia empatyczne. Jednym z nich jest robot ElliQ zaprojektowany przez Intuition Robotics, który reaguje na głos, wzrok i dotyk człowieka, analizuje również jego mowę ciała. Dzięki innowacyjnym rozwiązaniom technologicznym dostosowuje się do cech użytkownika, zapamiętuje je i personalizuje swoje funkcjonalności, w tym umiejętność konwersacji czy opowiadania dowcipów. Nowe umiejętności seniorów sprawiają, że są oni coraz bardziej pozytywnie nastawieni do rozwiązań z zakresu robotyki o funkcjach terapeutycznych i zupełnie im nie przeszkadza, że określone funkcje wynikają z zaprogramowanego kodu.

Innym nowoczesnym rozwiązaniem jest np. projekt CARESSES (tj. Culture Aware Robots and Environmental Sensor Systems for Elderly Support). Jego celem jest stworzenie pierwszych na świecie robotów dla seniorów zapewniających opiekę i rozwój psychospołeczny, uwzględniających różnice kulturowe. Według

Alessandra Soffi, partnera projektu, „chodzi o to, że roboty powinny być w stanie dostosować się do szeroko rozumianej kultury, w jakiej wychowała się i żyje dana osoba, determinowanej przynależnością do konkretnej grupy etnicznej. Jednocześnie roboty muszą być w stanie dostosować się do osobistych preferencji człowieka i w tym kontekście nie ma znaczenia, czy ktoś jest Włochem, czy Hindusem”. Te go typu empatyczne roboty – zaspokajające indywidualne potrzeby wsparcia, opieki oraz socjalizacji – zwiększają szanse na pozostanie w dotychczasowym miejscu zamieszkania, które jest najlepszym gwarantem realizacji potrzeb wyższego rzędu.

W dotychczasowych badaniach stwierdzono, że seniorzy, którzy korzystali z tego typu rozwiązań (robot-towarzysz czy robot-pupil), mimo że mieli pełną świadomość istoty zaprogramowanego urządzenia, wykazywali bardzo silne przywiązanie do nich, nadawali im imiona, a w przypadku usterek o wiele chętniej oddawali urządzenie do naprawy, niż wymieniali na nowy produkt.

Rys. 3. Empatyczny robot ElliQ wspierający niezależność oraz poprawiający samopoczucie seniorów (A, B) [Intuition Robotics 2022]

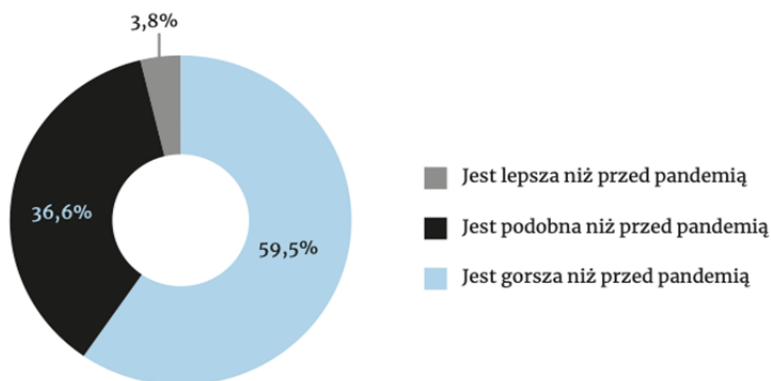

Rys. 4. Pierwszy empatyczny robot uwzględniający różnice kulturowe (A, B) [Caresses 2022]

3. PODSUMOWANIE

Należy podkreślić, że seniorzy są najbardziej aktywną grupą w Kościele katolickim. Ich aktywność dotyczy zarówno tradycyjnie rozumianej religijności, jak i tzw. wiary pogłębionej. Można więc przypuszczać, że przestrzeń zamieszkania wspomagająca doświadczenie duchowości ma dla nich największe znaczenie w porównaniu z pozostałymi grupami społecznymi. Zjawisko to jest związane z postrzeganiem końca życia jako pewnego przełomu i ze zintensyfikowanymi rozważaniami nad tym, co nastąpi po śmierci. Obecnie problematyczny pod względem realizacji potrzeb wyższego rzędu wśród seniorów dodatkowo stanowi o istotności zwrócenia uwagi na jakość ich życia oraz satysfakcję z możliwości samorealizacji, w tym zaspokajania potrzeb duchowych.

Dane z raportu GUS *Jakość życia osób starszych w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19* (w badaniach wzięło udział 500 seniorów) potwierdzają, że kondycja psychiczna osób starszych znacznie się pogorszyła. Ponad połowa badanych (59,5%) zadeklarowała, że ich kondycja psychiczna jest gorsza niż przed pandemią. Około 1/3 badanych nie odczuwa żadnych zmian (36,6%), a tylko 3,8% ankietowanych czuje się aktualnie lepiej niż przed rozpoczęciem pandemii w Polsce (zob. rys. 5).

Rys. 5. Kondycja psychiczna seniorów w pierwszym roku pandemii COVID-19 [GUS 2021]

Mając na uwadze obecną kondycję psychiczną osób starszych, a jednocześnie postęp technologiczny, potencjał aplikacyjny nowych rozwiązań z zakresu robotyki oraz zmniejszający się odsetek seniorów wykluczonych cyfrowo, można stworzyć w przestrzeni mieszkania lub domu adekwatne warunki do samodzielnej i satysfakcjonującej egzystencji, dającej również gwarancję zachowania równowagi w przestrzeni duchowej.

LITERATURA

- Bianchi E., 1983, *Aging as a Spiritual Journey*, "Theological Studies", 3, p. 530.
- Bramorski J., 2002, *Antropologiczny wymiar symboliki przestrzeni sakralnej w ujęciu Mircei Eliadego*, „Forum Teologiczne”, 3, s. 153-162.
- Caresses, 2022, <http://caressesrobot.org/en/> (dostęp: 17.02.2022).
- Deloitte, 2021, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/life-science-health-care/deloitte-uk-connected-health.pdf> (dostęp: 10.07.2021).
- Eliade M., 2008, *Sacrum a profanum: o istocie sfery religijnej*, przeł. B. Baran, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
- Eurostat, 2020, *W jakim wieku człowiek zaczyna być uważany za starego?*, https://archiwum.mrips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Aktuanosci/seniorzy/badania%20aktywne%20starzenie/4Wynik%20badania%20Aktywne%20starzenie%20sie%20Eurobarometr%202011.pdf (dostęp: 10.06.2020).
- Gawęł A., Urlińska M.M., 2016, *Zdrowie a jakość życia w starości. Konteksty socjopedagogiczne*, w: *Starość w kontekście społecznym i zdrowotnym*, red. M. Muszyński, Wydawnictwo Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków.
- GUS, 2020, *Jakość życia osób starszych w Polsce*, Warszawa.
- GUS, 2021, *Jakość życia osób starszych w Polsce w pierwszym roku pandemii COVID-19*, Warszawa.
- Halicki J., 2010, *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Husband L., 2001, *Place attachment among older adults living in northern remote communities in Canada*, Simon Fraser University, Burnaby.
- Intuition Robotics, 2022, *Helping Seniors Cope with Loneliness: ElliQ's Usage Data Takeaways*, <https://blog.intuitionrobotics.com/helping-seniors-cope-with-loneliness-elliqs-usage-data-takeaways> (dostęp: 17.02.2022).
- Iwarsson S., Wahl H.W., Nygren C., Oswald F., Sixsmith A., Sixsmith J., Széan Z., Tomson S., 2007, *Importance of Home Environment for Healthy Aging: Conceptual and Methodological Background of the European ENABLE-AGE Project*, "The Gerontologist", vol. 47, no. 1, pp. 78-84.
- Kahana E., Lovegreen L., Kahana B., Kahana M., 2003, *Person, Environment, and Person-Environment Fit as Influences on Residential Satisfaction of Elders*, "Environment and Behaviour", vol. 35 (3), pp. 434-453.
- Krystkowiak B., 2013, *Tajemnice starości – religijne życie seniorów*, „Humaniora. Czasopismo Internetowe”, nr 4, s. 111-120.
- Nawrot G., 2015, *O współczesnych formach zamieszkania w mieście*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Oswald F., Rowles G.D., Wahl H.-W., Tesch-Römer C., Hoff A., 2006, *Beyond the relocation trauma in old age. New trends in today's elders residential decisions. New dynamics in old age: Environmental and societal perspectives*, Baywood Publishing, New York.
- Pham V.C., Lim Y., Bui HD., Tan Y., Chong N.Y., Sgorbissa A., 2020, *An Experimental Study on Culturally Competent Robot for Smart Home Environment*, in: *Advanced Information Networking and Applications. AINA 2020. Advances in Intelligent Systems*

- and Computing*, vol. 1151, eds. L. Barolli, F. Amato, F. Moscato, T. Enokido, M. Takizawa, Springer, Cham.
- Promedica24, 2022, <https://promedica24.com.pl/opieka-nad-osobami-starszymi-poradnik/zrozumiec-starosc/oczekiwania-a-potrzeby-wyzszego-rzedu/> (dostęp: 17.02.2022).
- Regnier V., Denton A., 2009, *Ten new and emerging trends in residential group living environments*, „NeuroRehabilitation”, vol. 25.
- Schneider-Skalska G., 2004, *Kształtowanie zdrowego środowiska mieszkaniowego. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Shimanek T., 2015, *Kilka refleksji o polityce senioralnej samorządów terytorialnych*, w: *Miasto dla wszystkich. Szkice o przestrzeni publicznej w perspektywie starzejącego się społeczeństwa*, Wydawnictwo Fundacja na Miejscu, Warszawa.
- Szendlak K., 2011, *Sacrum i profanum w przestrzeni mieszkalnej*, „Kultura – Media – Teologia”, nr 6, s. 53-67.
- Zrałek M. (red.), 2012, *Przestrzenie starości*, Oficyna Wydawnicza „Humanis”, Sosnowiec.

HOUSING SPACE. MY SACRUM

Summary

This article aims to present the potential posed by new technologies in designing housing environment for the seniors, often at advanced age of their lives. This potential if properly harnessed can transform the living space into the sacrum zone. The studied group were the seniors who – as per the data in the statistics kept by the Central Statistical Office – cherished the domestic peace and the household environment most. It has been many times highlighted in the previous research that the space in the house or flat was the most friendly and best perceived option in the context of the senior housing, in particular institutional care for the elderly. New technologies pose a chance for creating health supporting conditions for the seniors to be able to live independently, and thus, for designing “age-friendly housing”. This in turn, entails a chance for private and respectful “ageing in place” that can be respectively adjusted to maintain the balance between psychomotor abilities and the ability to live independently in the domestic peace.

Keywords: housing, seniors, quality of life, private space, new technologies, sacrum

